

Анотація

"Вільні мистецтва" (*Artes Liberales* (лат.)), є однією із найдавніших освітніх систем, закорінених у класичній традиції. Дана стаття розглядає сучасне розуміння ліберальної освіти (освіти в дусі Вільних мистецтв) а також перспективи застосування цієї системи в українському освітньому просторі з врахуванням нових можливостей, що впливають із реформованого законодавства. Зокрема, мова йде про шляхи імплементації статей 26 (4, 5), 62 (15-17) Закону України «Про вищу освіту».

Abstract

Liberal Arts (Artes Liberales (Lat.)) is one of the oldest systems of education rooted in classical tradition. Present article considers contemporary understanding of liberal education, as well as the perspectives of it's implementation in the field of Ukrainian higher education in the context of educational reform. Specifically, it discusses the ways to implement 26 (4, 5), 62 (15-17) articles of the Law of Ukraine "On Higher Education".

Проблематика проекту

"Вільні мистецтва" (*Artes Liberales* (лат.)), є однією із найдавніших освітніх систем, закорінених у класичній традиції. Даний проект має на меті висвітлити сучасне розуміння ліберальної освіти, а також перспективи застосування цієї системи в Україні з врахуванням нових можливостей, що впливають із оновленого освітнього законодавства. Метою нового українського Закону про вищу освіту є системне реформування цієї сфери. Деякі елементи реформи (розширення автономії ВНЗ, збільшення частки предметів вільного вибору студентом, зменшення навчального навантаження) дуже співзвучні з ідеями *Artes Liberales* у їх сучасній формі. Зокрема, йдеться імплементацію таких положень Закону як статті 26 (4, 5), 62 (15-17), які наголошують, що формування особистості, утвердження в учасників освітнього процесу громадянської позиції та

соціальної активності є основними завданнями ВНЗ, а також підкреслюють активну роль студентів у формуванні навчальної траєкторії [1].

Мета і завдання проекту

Метою проекту є вивчення освітньої системи *Artes Liberales* у класичній та сучасній формі, оцінка доцільності та формулювання пропозицій щодо інтеграції елементів системи в українську вищу освіту на прикладі навчального плану Українського Католицького Університету.

Етапи реалізації проекту

Робота над проектом складалася з кількох фаз. Вступний етап включав підготовку короткого історичного огляду. На наступних етапах відбувся аналіз сучасного стану ліберальної освіти в західних коледжах та університетах що дотримуються традиції Вільних мистецтв, вивчення практичного досвіду реалізації моделі *Artes Liberales* на прикладі однойменного факультету Варшавського університету (листопад 2014), розгляд доцільності та перспектив інтеграції цієї системи в український освітній простір, та обговорення моделі реформування навчального плану Українського Католицького Університету з огляду на запровадження принципів Вільних мистецтв (квітень 2015).

У класичному розумінні терміну "Сім вільних мистецтв" - це комплекс знань і навичок, необхідних вільній людині для того, щоб брати усвідомлену активну участь у професійному і громадському житті, політиці. Термін зустрічається у творах Сенеки та інших античних філософів, хоча найчастіше асоціюється, безперечно, із навчальною програмою середньовічних європейських університетів. Класична програма складалася із двох частин: *Тривіум* (граматика, логіка, риторика) та *Квадривіум* (астрономія, музика, арифметика, геометрія) [2]. У часи Ренесансу розуміння комплексу знань і навичок, необхідних освіченій людині, розширилося і наблизилося до галузі знань, нині відомої як Гуманітарні науки внаслідок того, що середньовічний комплекс був доповнений історією, класичною філософією та етикою. Розуміння Вільних мистецтв як гуманітарної освіти, закоріненої в класичній традиції домінувало в західному світі до 50х років ХХ ст. Сьогодні терміном "Вільні мистецтва" у більшості випадків позначають літературу, історію, мови, філософію, математику і загальнонаукові дисципліни, а під ліберальною освітою розуміють таку освіту, яка має на меті розвиток загальних інтелектуальних навичок, на противагу вузькопрофесійній підготовці.

Освіта в дусі «Вільних мистецтв» сьогодні поширена насамперед в США. Коледжі (Liberal Arts colleges) є одним із найпопулярніших типів освітніх інституцій у цій країні. Такі заклади настільки популярні і поширені, що часто заступають собою в суспільній свідомості всі інші форми реалізації ідеї Вільних мистецтв. Цей стереотип став таким актуальним, що сучасні теоретики освіти змушені підкреслювати відмінності (вірніше, нетотожність) між ліберальними коледжами та ліберальною освітою загалом [3].

Ліберальні коледжі - це певний формат інституцій вищої освіти. Ліберальна освіта у ширшому розумінні може стосуватися різних типів програм (сертифікатних, між інституційних у тому числі), але завжди має кілька ключових ознак, зокрема

- особливий підхід, який робить наголос на розвитку у студента набору інтелектуальних (на відміну від суто професійних) навичок, насамперед критичного самостійного мислення. Серед ключових навичок можемо також назвати відкритість до нових ідей та підходів, готовність до пошуку відповідей на складні питання, здатність критично підходити до своїх і чужих переконань, поглядів, аргументів;
- структура навчальних програм і навчального середовища, яка створює для студента цілісний інтелектуальний досвід, заохочує до дискусії і навчання в межах навчального часу і поза ним;
- особливий формат взаємодії студентів з викладачами та між собою. Така комунікація більш імовірна у порівняно невеликих навчальних закладах із відповідним кількісним співвідношенням між викладацьким складом і студентством. В таких умовах простіше успішно запроваджувати інтерактивні методи викладання (які можна в дусі класичної освіти трактувати як продовження сократівської традиції), розвивати індивідуальне тьюторство. Спільне проживання в кампусах також вважається важливим елементом сприятливого середовища для ліберальної освіти.

Як вже згадувалося вище, ліберальні коледжі засновані на європейській (зокрема британській) традиції, але в даний час є надзвичайно популярною освітньою інституцією в США. Програми таких коледжів практично неможливо звести до спільного знаменника через величезне різноманіття форм та підходів та загальну гнучкість і дерегульованість американської вищої освіти. У найбільш загальному сенсі можна сказати, що програма більшості коледжів триває чотири роки і завершується присудженням ступеня бакалавра (Bachelor of Arts, Bachelor of Science). Визначальною ж рисою освіти є широкий світогляд та володіння

загальними інтелектуальними навичками (на відміну від професійних шкіл, які готують фахівців для певної, найчастіше вузької спеціальності). Студенти протягом навчання здобувають так званий Major з певної дисципліни, але в процесі мають справу із рядом дисциплін із різних сфер знань. Деякі коледжі вимагають від студентів обов'язкового проходження курсів з різних галузей знань, інші будують свій курикулум на певному наборі «великих книг» і т.д.

Національний американський рейтинг ліберальних коледжів за 2014-2015 рік свідчить, що верхні позиції займають невеликі інституції з високими вимогами до вступників. Таблиця 1 демонструє, що складовою успіху цих закладів є атмосфера, яка заохочує студентів залишатися тут попри високу вартість навчання та зберігати зв'язок після отримання диплома [4].

Таблиця 1.

Позиція у рейтингу	Назва коледжу, розташування	Загальна кількість студентів	Конкурс (відсоток успішних аплікацій)	Лояльність (відсоток студентів, які отримують диплом)
1	Williams College, Вільямстон, Массачусетс	2 131	17,5%	97 %
2	Amherst College, Амхерст, Массачусетс	1785	14,3%	98%
3	Swarthmore College, Свартмор, Пенсильванія	1534	14,3%	96%
4	Wellesley College, Веллзі, Массачусетс	2474	29,1%	96%
5	Bowdoin College, Брансвік, Меріленд	1795	15%	96%

Цікавою тенденцією останніх років є повернення ліберальної освіти власне у її американському форматі до європейських країн. Прикладами такого зворотнього "імпорту" можуть бути, наприклад, ряд коледжів, відкритих у Нідерландах у 1970х роках, коли згадана тенденція лише почала проявлятися. Найстарішим німецьким ліберальним коледжем є Bard College Berlin, заснований у 1999 році. Програми Вільних мистецтв успішно функціонують у Братиславі, Тбілісі, Лондоні. Останній приклад особливо цікавий через те, що одна із найстаріших і

найбільш консервативних систем освіти (британська) бачить потребу змінюватися через адаптацію власне американської моделі коледжу.

Дослідники освіти відзначають, що такі зміни в сфері освіти є не випадковими. Вони відображають певне розчарування і кризу, спричинену утилітарною і вузькоспеціалізованою вищою освітою. Криза обговорювалася, зокрема, на міжнародній конференції «The Challenge of Liberal Education for 21st century», яка відбулася у Варшаві у жовтні 2000 року. Учасники прийшли до висновку, який відображений у підсумковій декларації: *ліберальна освіта «має повсюди стати невід'ємною складовою освіти 21 століття, бо спонукає студентів ставати змістовними, мислячими людьми і відповідальними громадянами. Ми мусимо підготувати нове покоління до того, щоб жити і брати на себе керівну роль у глобалізованому світі»* [2].

Особливу модель застосування ідеї Вільних мистецтв є факультет Artes Liberales у Варшавському університеті, що служив базою та польським партнером проекту «Інноваційний університет та лідерство». Ідея цього відносно молодого факультету опирається на кілька базових принципів: повага до класичної традиції, міждисциплінарність, вивчення явищ сучасного світу за допомогою широкого набору методів і підходів з арсеналу гуманітарних, соціальних і точних наук. Приклади наукових проектів, реалізованих на факультеті Artes Liberales протягом останніх років свідчать що такий підхід є надзвичайно продуктивним [5].

Ідея запровадження елементів Artes Liberales на Гуманітарному факультеті Українського Католицького Університету виходить з кількох причин. По перше, вона відповідає стратегії університету, який бачить у перспективі УКУ "університетом вільних мистецтв", по друге, як уже говорилося вище, цей формат повертається у Європу у вигляді програм у коледжах та великих університетах, по третє, цей підхід дозволяє ефективно розвивати знання і навички, актуальні для сучасного ринку праці, а також виховувати відповідальних громадян. Стратегія також відповідає духові і букві реформованого освітнього законодавства в Україні. Зокрема, дозволяє розвивати відповідальність студента за результати навчання та автономію навчальних закладів і програм.

6 квітня 2015 року в конференційному залі головного корпусу університету відбувся Гуманітарний марафон «Бакалаврат «Artes Liberales»: західний досвід та перспективи УКУ». Учасники марафону, серед яких були представники деканатів та ректорату викладачі і гостеві професори, обговорили кілька можливих

варіантів реалізації ідеї Вільних мистецтв в українських умовах. Загальні висновки висновки з розмови були такими:

- у цілісному вигляді програму можна запровадити лише як експериментальну за згодою Міністерства освіти і науки;
- можливе також поступове запровадження окремих елементів Artes Liberales через певні перехідні етапи (організація літніх шкіл, впровадження підготовчого року і т.д.).
- ідею Вільних мистецтв можна впровадити на основі неформальної співпраці між факультетами за принципом МІГуС (між інституційних індивідуальних гуманітарних студій);
- найбільш реалістичним шляхом виглядає застосування принципів Вільних мистецтв у кожній з навчальних програм, наприклад запровадження Core curriculum, поступове і гнучке застосування у навчальних програмах елементів Artes Liberales, таких як іноваційне (інтерактивне) викладання, тьюторство, розвиток "м"яких навичок".

Висновки та рекомендації

Університетська освіта переслідує кілька цілей: вона допомагає студентам зрозуміти себе і своє місце в суспільстві, робить їх кращими працівниками і більш активними та відповідальними громадянами. Ми впевнені, що впровадження базового курикулуму на основі Вільних мистецтв на Гуманітарному факультеті Українського Католицького Університету, а в перспективі – в інших ВНЗ сприятиме досягненню згаданих цілей.

Навчальна програма в дусі Вільних мистецтв включатиме навчання в галузі гуманітарних та соціальних наук (включно з філософією, правом, історією, іноземними та класичними мовами, мистецтвознавством), а також інтенсивну підготовку і розвиток загальних академічних навичок (логіка, історія і теорія науки, дослідження та його презентація, академічне письмо). Студенти в процесі навчання багато часу проводять за читанням, написанням і обговоренням текстів. Вони повинні провести принаймні один семестр за кордоном як студенти програм обміну заради промоції мультикультурного та міжнародного співробітництва.

У підсумку ми очікуємо, що випускники програм Artes Liberales будуть творчими і допитливими, критично мислячими і добрими комунікаторами. Ми сподіваємося, що вони будуть здатні приймати рішення, від яких залежить їх власне майбутнє і

майбутнє суспільства, до якого вони належать, а також робити раціональний та етичний вибір. Такі характеристики освіченої людини особливо важливі в умовах трансформації суспільства та враховуючи змінність ринку праці, адже сьогоденні студенти можуть очікувати до шести різних кар'єр протягом професійного життя. Працедавці шукають працівників, здатних ясно і переконливо комунікувати, аналізувати дані, працювати у групах, розуміти локальний і глобальних контекст. Українське суспільство на етапі болісних реформ також потребує людей зі згаданими характеристиками. Воно також потребує відповідальних, заангажованих та інтелектуально зрілих громадян, оскільки сильне громадянське суспільство є ключем до успішних реформ і політичної стабільності. Добре структурований і якісно наповнений курикулум в дусі Вільних мистецтв безумовно служитиме вищезгаданим цілям.

Література

1. Закон України "Про вищу освіту" [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
2. Гусев В. І. "Liberal education" в контексті сучасної філософії освіти [Електронний ресурс] / Валентин Іванович Гусев // WebCite. – 2001. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.webcitation.org/6HaPeSD2f>.
3. Defining Liberal Arts Education [Електронний ресурс] / С. Blauch, А. Bost, E. Chan, R. Lynch – Режим доступу до ресурсу: http://www.liberalarts.wabash.edu/storage/Defining_Liberal_Education.pdf.
4. National Liberal Arts Colleges Rankings [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://colleges.usnews.rankingsandreviews.com/best-colleges/rankings/national-liberal-arts-colleges>.
5. Projekty badawcze [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.obta.uw.edu.pl/pl-465>.

Ковальчук Наталія Леонідівна

кандидат історичних наук

доцент Кафедри світової історії, заступник декана Гуманітарного факультету

Український Католицький Університет

вул. Козельницька 2а, кімн. 422

Львів

nkoval@ucu.edu.ua

+380322409945 (3606)